

УДК 343.4

В. М. Руфанова
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ПРОТИДІІ ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. 11 травня 2011 року країнами-членами Ради Європи була підписана Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі Стамбульська конвенція). Стамбульська конвенція стала першим документом, який на міжнародному, світовому рівні комплексно окреслив та задекларував проблему не окремої держави, а світового масштабу. Проблему історично обумовлену, яка існує багато років, про яку всі знають, але побоювались винести її на загальнодержавне та міжнародне обговорення – проблему гендерної рівності, яка обумовлює необхідність внести корективи в державну політику, нормативне забезпечення та діяльність усіх інституцій в державі.

Україна підписала Стамбульську конвенцію 7 листопада 2011 року, однак питання з її ратифікацією поки що залишається відкритим. Поряд з цим, не зважаючи на відсутність ратифікації Стамбульської конвенції, законодавцями проводиться активна законотворча діяльність, спрямована на імплементацію положень конвенції у вітчизняне законодавство.

Актуальність обраної теми дослідження значною мірою обумовлена соціальною необхідністю впровадження в життя європейських, демократичних стандартів, а також недостатнім ступенем розробки проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які посилається автор, дозволяє стверджувати, що сьогодні у вітчизняній юридичній науці поки що бракує фундаментальних розробок проблем протидії гендерно обумовленому насильству. Ні в якому разі не применшуючи ролі та значущості розроблень українських правознавців з гендерної проблематики, таких як Н. Аніщук, А. Благої, О. Бойка, Н. Болотіної, А. Грибовської, М. Буроменського, Ю. Говора, Л. Кормич, Н. Лесько, Т. Мельник, А. Олійник, Н. Оніщенко, З. Ромовської та інших, все ж таки необхідно визнати, що вони не приділяють достатньої уваги розгляду проблеми гендерно обумовленого насильства з точки зору достатності нормативного забезпечення для здійснення запобіжної діяльності та протидії цьому негативному явищу.

Вищенаведене зумовило вибір теми і мети дослідження, якою є комплексний аналіз норм Конституції України та деяких нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини щодо протидії гендерно обумовленому насильству в Україні.

Виклад основного матеріалу. На державному рівні прийнято низку нормативно-правових актів, які регулюють питання дотримання гендерного принципу та містять норми, які передбачають певні обмеження та різні види відповідальності за порушення гендерного законодавства.

Так, на найвищому державному рівні, гендерне питання відображено у змісті ст. 21 Основного Закону: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [1]. Детально аналізуючи цю норму Конституції України відома гендерологиня Т.М. Мельник вважає, що воно є концептуальним для рівності статей; відображає ідеали свободи, рівності та людської гідності. Конституція України розглядає рівність людей з позицій природних прав, які має людина з народження, а тому їх захист є важливим обов'язком держави [2, с. 31]. В розрізі даного питання варто погодитися з твердженням Г.М. Комкової, яка додає, що захист і гарантування прав і свобод як чоловіка, так і жінки є показником рівня демократичності держави. Поняття невідчужуваності визначається через самі природні права людини незалежно від форми політичного устрою, де держава не має права їх позбавляти. Формально держава може, з одного боку, поважати і гарантувати права людини, а з іншого – навпаки, порушувати й обмежувати їх, проте відібрати осноположні від народження права людини вона фактично не в змозі. Природні права існують незалежно від державного визнання, належать кожному від народження [3, с. 51].

Достатньо глибоко та об'ємно положення щодо рівності статей сформульовано в ст. 24 Конституції України, де закріплено один із аспектів принципу рівності – необхідність застосування однакових стандартів прав і обов'язків до всіх без винятку осіб. Громадяни України, незалежно від статі, мають однакові можливості щодо користування всіма конституційними правами і свобода-

ми без дискримінації та обмежень з боку держави, будь-яких організацій чи окремих осіб. Рівність жінки і чоловіка передбачає однакові можливості статей для участі в усіх сферах суспільного життя [4, с. 313]. Рівність чоловіків і жінок належить до основних прав людини, тому закріплення цього принципу є важливим для забезпечення прав і свобод людини і громадянина в цілому [5, с. 7]. У концептуальному плані цей принцип пронизує всі конституційні права і свободи. Конституція України, закріпивши цей принцип, політично і юридично визначила гендерну стратегію розвитку українського суспільства [6].

Аналіз норм Основного Закону свідчить, що Конституція України є першим вольовим і юридично базовим кроком у створенні правового механізму рівних прав і можливостей чоловіків і жінок. Її нормами визначено концептуальний підхід до становища й статусу жінок і чоловіків, розвитку їхніх відносин як паритетних, гендерно збалансованих; Конституція України не тільки визначила основоположні напрями розвитку суспільства та держави, а й через рівність прав, свобод і обов'язків людини наповнила їх гендерною сутністю та змістом. [4, с. 315].

Поряд з цим, ч. 3 ст. 24 Конституції України декларує, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям. Зі змісту даної норми простежується андроцентриський погляд на співіснування статей в суспільстві, тобто коли поведінка, інтереси чоловіка визнаються основою, базисом, нормою, на яку орієнтують інтереси та поведінку жінки. Цілком слушним видається твердження К.Б. Левченко, яка зазначає, що «саме таке формулювання є проявом усвідомлення суспільством того, що не все гаразд у забезпеченні прав жінок: воно є мовчазним визнанням факту наявності нерівних можливостей жінок та чоловіків у різних сферах соціального буття» [7, с. 150]. З цього приводу слушно зазначає Н.О. Шведова, що рівність не повинна встановлювати як норму такі умови та спосіб життя, які притаманні чоловікам [8, с. 276].

Поряд з цим, що на думку А.С. Олійник, у ч. 3 ст. 24 Конституції України закладено гендерну асиметрію, оскільки встановлено рівні можливо-

сті тільки «у громадсько-політичній діяльності, у здобутті освіти професійній підготовці, у праці та винагороді за неї», але не передбачено рівних можливостей у сімейній та всіх інших сферах життя [9, с. 23] Оскільки під рівністю між жінками і чоловіками розуміють рівне становище, незалежність, відповідальність, участь обох статей у всіх сферах суспільного і приватного життя, погоджуємося з висновком А.С. Олійник, що «закріплення в ч.3 ст. 24 Конституції України положення щодо створення умов, які дають лише жінкам можливість поєднувати працю з материнством, правового захисту, матеріальної і моральної підтримки материнства і дитинства, надання оплачуваних відпусток та інших пільг лише матерям не відповідає створенню реальних відносин партнерства між жінками і чоловіками, їх відповідальності, не сприяє встановленню рівноваги в суспільному і приватному житті між жінкою та чоловіком» [9, с. 25].

Отже, на нашу думку, у ч. 3 ст. 24 Конституції України законодавець намагався максимально повно закріпити рівність прав між жінкою та чоловіком однак законодавець нічого не говорить про рівність обов'язків. Вважаємо, це питання потребує подальшого дослідження, адже без прав немає обов'язків, а без обов'язків немає прав. До того ж права, свободи, обов'язки та відповідальність є складовими елементами правового статусу особи в демократичному суспільстві. І тільки комплексне дослідження всіх елементів правового статусу дозволить надати об'єктивну картину щодо забезпечення гендерної рівності реальному стану справ щодо протидії гендерно обумовленому насильству.

Далі, хотілося б звернути увагу на Закон України від 8 вересня 2005 (зі змінами від 07.12.2017) № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». У цьому законі рівність прав жінок та чоловіків визначається як відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі, а рівні можливості пропонується розуміти як рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків [10].

Вперше, після Конституції України, на законодавчому рівні було здійснено прорив щодо визнання та урегулювання питання гендерної рівності. Прийняття цього закону свідчило про усвідомлення необхідності в урегулюванні питання рівності статей у правах, можливостях тощо.

Вперше на законодавчому рівні визначено, що насильство за ознакою статі – діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх не-

пропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті [10].

Не зважаючи на те, що законодавцем визначено, що постраждала особа може бути як жінка, так і чоловік, історично склалося що більше від насильства за ознакою статі потерпають жінки. Це пов'язано з соціальною роллю жінки та виконання материнської функції. І той факт, що у визначенні насильства окремо виділена сфера публічного життя, говорить про усвідомлення масштабів проблеми та прагнення винести її на загальнодержавний рівень з метою здійснення комплексу заходів зі зниження інтенсивності таких правопорушень.

Як раніше зазначалося, Стамбульська конвенція не ратифікована Україною, однак значна частина її положень знаходить своє втілення в нормах чинного законодавства. Зокрема це стосується і визначення поняття насильства за ознакою статі та його видів (хоча Стамбульська конвенція визначає насильство щодо жінок). Зокрема особа кривдник може бути притягнута до відповідальності за вчинення не тільки фізичного насильства чи погрози його застосування, але й за спричинення сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань у публічному або приватному житті. Поряд з цим, Стамбульська конвенція насильство стосовно жінок розглядає як одну з форм дискримінації, про що зазначено у самому визначенні.

Аналізований вище Закон, закріплює визначення поняття дискримінації за ознакою статі, під якою пропонується розуміти ситуацію, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [10]. Тобто, суть дискримінації полягає у обмеженні прав, свобод або привілеїв у будь-якій формі.

Поряд з цим, Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», закріплює загальне поняття дискримінації, в якому вказується про обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, при чому про привілеї, про які зазначено у Законі України від 8 вересня 2005 (зі змінами від 07.12.2017) № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» мова не іде. Тобто в цьому випадку, обмеження у передбачених законодавством привілеях, не охоплюється поняттям дискримінації [11].

На нашу думку, дане питання потребує уваги законодавця, адже вважаємо що положення законів необхідно привести у відповідність, з метою уникнення суперечностей у трактуванні норм права. Потреба у законодавчій корекції полягає у тому, що Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» і Закону України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» регулюють суміжні, а в деяких випадках і однорідні суспільні відносини, тому було б доцільно, якби вони мали єдину термінологічну базу. Це дозволить спростити не тільки розуміння змісту, але й користування нормами.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши норми Конституції України, Закони України від 8 вересня 2005 (зі змінами від 07.12.2017) № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» можемо резюмувати, що ці нормативно-правові акти є фундаментальним у закріпленні державної політики щодо забезпечення гендерної рівності. Не зважаючи на те, що закони потребують подальшого дослідження та не позбавленні певних неузгодженостей, саме вони визначають вектор діяльності держави на урегулювання дискримінаційних гендерних проявів з метою їх мінімізації та приведення у відповідність до міжнародних стандартів.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Верховна Рада України* : офіційний сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>. – Назва з екрана.
2. Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні засади) / відп. ред. Т.М. Мельник. К. : Логос, 2001. 120 с.
3. Комкова Г.Н. Конституционный принцип равенства прав и свобод человека и гражданина в России (понятие, содержание, механизмы защиты) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Поволжская академия государственной службы им. П.А. Столыпина. Саратов, 2002. 242 с.
4. Основи теорії гендеру : навчальний посібник. К. : К.І.С., 2004. 536 с.
5. Гендерная экспертиза российского законодательства / Л.Н. Завадская, З.М. Зотова, А.С. Михлин и др. ; отв. ред. и рук. авт. кол. Л.Н. Завадская. М. : БЕК, 2001. 256 с.
6. Ганзицька Т.С. Конституційно-правові основи забезпечення гендерної рівності в Україні. *Держава та регіони. Сер. : Право*. 2014. № 1. С. 9-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_1_4.
7. Левченко К.Б. Управління процесами формування гендерної політики в Україні (організаційно-правові аспекти) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 ; Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2003. 420 с.
8. Шведова Н.А. Гендерный подход как фактор политической культуры. *Гендерный калейдоскоп* : курс

лекцій / [под общ. ред. д-ра экон. наук М.М. Малышевой]. М. : Academia, 2002. С. 271–290.

9. Олійник А.С. Конституційне законодавство України. Гендерна експертиза. К. : Логос, 2001. 77 с.

10. Закон України від 8 вересня 2005 (зі змінами від 07.12.2017) № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Верховна Рада України. *Урядовий кур'єр* від 19.10.2005 № 198.

11. Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Верховна Рада України. *Урядовий кур'єр* від 10.10.2012. № 184.

Анотація

Руфанова В. М. Конституційні та законодавчі засади протидії гендерно обумовленому насильству: деякі аспекти. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню Конституції України та деяких вітчизняних нормативно-правових актів, які регулюють питання забезпечення гендерної політики. Гендерна рівність розглядається як основа для формування громадянського суспільства з високим рівнем гендерної культури, а також однієї із засад демократичного, європейського, толерантного та правового суспільства.

Ключові слова: гендер, гендерна політика, гендерно обумовлене насильство, протидія, дискримінація.

Аннотация

Руфанова В. М. Конституционные и законодательные основы противодействия гендерно обусловленному насилию: некоторые аспекты. – Статья.

Статья посвящена исследованию Конституции Украины и некоторых отечественных нормативно-правовых актов, регулирующих вопросы обеспечения гендерной политики. Гендерное равенство рассматривается как основа для формирования гражданского общества с высоким уровнем гендерной культуры, а также одной из основ демократического, европейского, толерантного и правового общества.

Ключевые слова: гендер, гендерная политика, гендерно обусловленное насилие, противодействие, дискриминация.

Summary

Rufanova V. M. Constitutional and legislative principles of counteracting gender-based violence: some aspects. – Article.

The article is devoted to the study of the Constitution of Ukraine and some domestic regulations governing gender policy. Gender equality is seen as the basis for the formation of a civil society with a high level of gender culture, as well as one of the foundations of a democratic, European, tolerant and legal society.

Key words: gender, gender policy, gender-based violence, counteraction, discrimination.